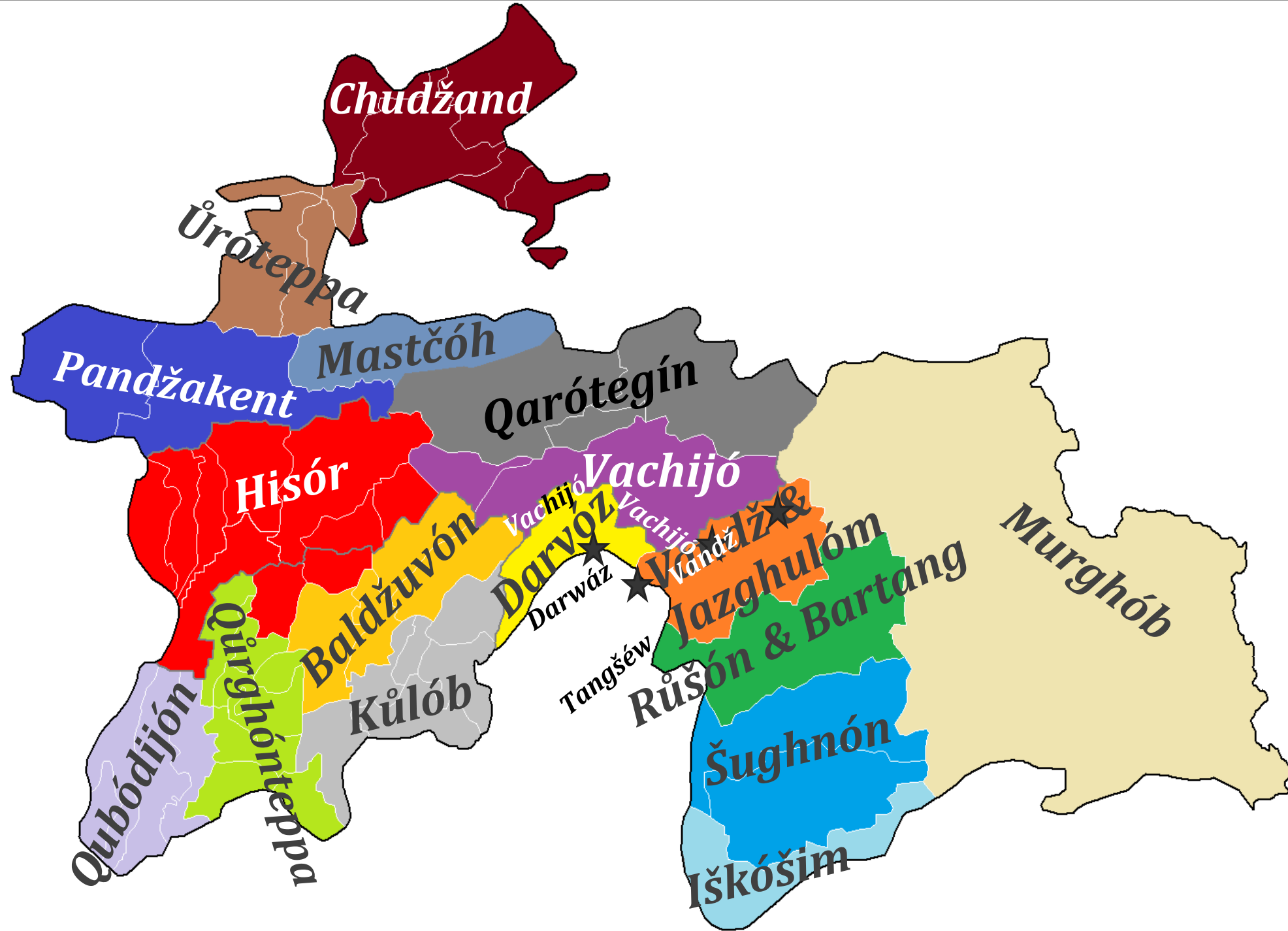

tádžické dialekty

jihovýchodní skupina – dialekty Darvózu a Vandže

Chudžand

Ūróteppa

Pandžakent

Mastčóh

Qarótegín

Hisór

Vachijó

Baldžuvón

Darvoz
Darwáz

Vachijó Vándž
Vándž

Qubódijón

Qirghón-teppa

Kúlób

Tangšéw

Jazghulóm

Murghób

Rušón & Bartang

Šughnón

Iškóšim

dialekty Darvózu a Vandže

► jihovýchodní typ vokalizmu

► chybí reliktové $\bar{i}$; poměrně složitý vývoj $u, \bar{u} >$ někdy u ($\bar{u}$), jindy i

► $\bar{o}N > \bar{u}$

► vokalické alternace: i místo $u/\bar{u}/\bar{u}$ (nového i starého) nebo a (*gišna* < *гушна*, *sōbin* < *собун*, *girēxtan*, *miyō* < *м̄й̄χо*, *riyō* < *р̄й̄χо*, *šidan*, *bidan*, *gizaštan*, *tamōki*, *dōri*; *sivōl* < *савол/суол*, *čišm*, *tiyōr* < *таёр* aj.); $\bar{e}$ místo i (jak starého, tak i nového: *ǰēvōn* < *ҷавон~ǰивōн*, *ǰēybōr* < *ҷӯйбор*, *atyafrē* < **хам-аз-фурӯ(д)*, *dole'*, *čērūn* < *ч̄нон*, *ǰēnvar* < *ҷонвар*)

► krátké (nepřízvučné) vokály často $> a$

► a

dialekty Darvózu a Vandže

- konsonantismus: 23 vokálů (včetně ž; w samostatný foném; nefonematický status *h*, *ħ*)
  - souhláskové shluky na počátku slova
  - postvokální -*b*- > *w* (i před vokálem)
  - nefonemický status laryngálních hlásek: *h*; *ħ* (< *h, *ç, (*ʕ)) obecně vypadávají; foneticky *ħ* [ħ] na začátku a konci slova, uprostřed slova [ħ] × *h* obvykle [h], ale [ħ] na začátku slova nebo mezi vokály
  - protetické *w*- před *u*-; zánik iniciálního *y*-; nefonemická proteze *hV*-, *yV*-; výplň hiátu -*y*- (ale rovněž -*h*-, -*ħ*-; -*v*-, -*w*-)
  - vypadávání koncového -*d* a ve skupině -*rd*- > -*r*-, v minulém slovesném kořeni -*d*- > ∅; tendence k odpadání koncového -*n*; paralelní používání imperfektivní částice *mē*- jako prefixu i sufixu (*mērava* ~ *ravamē* : *μεραβαδ*) :: *hamē rávaδ* ~ *rávaδ hamē* v klasické perštině (13.-16. stol.)
- silný vliv východoíránského substrátu × nářeční roztržitost (?) a slovesný archaismus se sufigovaným -*mē* a perfektivní užití *bi*- jako možný argument pro časně přejetí jazyka

dialekty Vandže

- specifické rysy vandžského dialektu
  - koncové *-eh* > *u* (*du* < *deχ(a)*, *farbu* < *φapβeχ*, *butar* < *βeχmap*, *du!* < *δοδαν : deχ!*)
- paralelní používání imperfektivní částice *mē-* jako prefixu i sufixu (*mērava* ~ *ravamē* :: *μεραβαδ*) :: paralelní *hamē rávaδ* ~ *rávaδ hamē* v klasické perštině 13.-16. stol.
- starovandžský jazykový substrát (východoíránský jazyk snad příbuzný s jazghulámštinou), poslední ojedinělí mluvčí zemřeli zhruba před 100 lety – toponymika, lexikon, syntax
  - paralely s jagnóbštinou: zesilující prefix ukazovacích zájmen *na-* :: *nayu*, *nainō* (jagh. *na-*, *nah-*; odpovídá tádžickému *ham-*: *hamīn*, *hamōn*...); vachijó-vandžská předložka *s ,do'* (jagh. záložka *-sa*); v hornovandžském dialektu neznělá výslovnost *d* po *n*: *nd* > *nt* (cf. jagh. obecně neznělá výslovnost skupin **mb*, **nd*, **ng* v domácích slovech) {mezi starovandžštinou a jagnóbštinou nelze sledovat užší genetický vztah}
  - neví se, jak dlouho začala tádžičtina vytlačovat starou vandžštinu ani kdy začala dominovat
  - podoba jazyka ukazuje buď na pozdější přijetí jazyka z Darvózu nebo paralelní lokální vývoj tádžičtiny (?)

dialekty Darvózu a Vandže

➤ dialekty tádžického Darvózu

- vachijó-darvózský dialekt (Safédórón)
- dialekty Chumbóbu (Qal'a-ji Chumb, Ruzvaj, Kévrón, Ób-i Xumbób)
- dialekt Umaraku, Zingu
- dialekt Džórfu
- dialekt Kurgóvadu, Póšcharvu
- jihodarvózské dialekty
  - dialekt *se-dija* (Sangévn-i-daróz, Dúróbak, Patkunób)
  - dialekt *šékaí* (Širgóvad, Jógéd, Škév, Ravnób)

➤ dialekty afghánského Darwázu

- dialekty *darwází*
- dialekt *tangšéwí*

➤ dialekty Vandže

- hornovandžský dialekt
- vachijó-vandžský (středněvandžský) dialekt
- dolnovandžský dialekt

dialekty Darvózu a Vandže

► předložky

► *az/ay, ba/bay/va, dar, tō; bē* (vachijó-vandžština s ,do‘)

► záložky

► *=a ~ =ra ~ =rō* (vyjadřuje i **dativ!**), *-anda (-nda, -na), -ba/-va, -qati*^(+enklitikum)

► zájmena

► man, mən	mō	-am, -əm	-mū
tu	šumō	-at, -ət	-tū
i(n), iš	inō	-aš, -əš	-šū
ū(n), uš (^V yu, yuš)	ūnō (^V wunō, yunō)	-aš, -əš	-šū

dialekty Darvózu a Vandže

► slovesa I.:

- -am, -um -ēm, -im
- i, -y -ē
- a -an
- (^{V-D}-ak v minulých časech)

II.:

- am ?
- ay ?
- ast, -ay ?
- (^{V-D}-astak)

- v konjunktivu a imperativu částice *bi-/bə-/bē-* (*bu-*), používá se však i v indikativu k vyjádření jednočetnosti nebo zakončení děje (v pohádkách a poesii rovněž v préteritu: *zani wazir amōn guštrō ba pēši duxtari pōtšō biandōxt*, *зани вазир ҳамон ғуштро ба пеши духтари подшоҳ (би)андохт*)

- *карда истодаам; борида истодааст, омада истодааст; кашида истодаанд*

- *kara istōdaam*

?

bōrida istōda ast, bōrida istōda ast

?

?

kašida istodan

dialekty Darvózu a Vandže

► slovesa: tvary se sufigovanou částicí *hamē*:

- -mē (-ma Dolní Vandž, Jógéd)   -ēmē, -imē, -əmē (-ēmēm, -ēmim Vandž)
-mi   -ēmē, -imē, -imi
- -amē (-ama Dolní Vandž, Jógéd)   -amin, -amēn (-aman Dolní Vandž, -aman(d) Jógéd, Gišchun, -amēn(d) Safédórón)
- vycházejí z klasického jazyka: *ravam hamē* ~ *hamē ravam* ~ *mēravam*; *gōyē hamē* ~ *hamē gōyē* ~ *mēgōyē*; *x^varaδ hamē* ~ *hamē x^varaδ* ~ *mēx^varaδ*; *dānēm hamē* ~ *hamē dānēm* ~ *mēdānēm*; *gīrēδ hamē* ~ *hamē gīrēδ* ~ *mēgīrēδ*; *kunand hamē* ~ *hamē kunand* ~ *mēkunand* apod.
- některé koncovky vznikly spojením osobní koncovky a následujícího *-mē* (1.sg., 3.sg., 1.pl., 2.pl.), jiné vložení *-mē* dovnitř koncovky samotné: *-amēn(d)* (3.pl.), *-ēmēm* (1.pl.); jindy se *-mē* vkládá před koncovku: *-ma* (1.sg.), *-mi* (2.sg.)
- mnohdy se pojí ke zkrácenému přítomnému kmeni, mnohdy rozdíl mezi tvarem kmene (plný × zkrácený) pomáhá rozlišit jednotlivý tvar slovesa
- používá se souběžně s běžnou formou částice *hamē*, tj. jako prefigované *mē*-
- ve všech ostatních variantách perštiny se postpositivní použití částice *hamē* nezachovalo :: doklad časného přijetí perštiny v Darvázsku a následná jazykové izolovanosti či otázka substrátu s postpositivní imperfektivní částicí (jako např. v jaghnóbštině)?

darvózské a vandžské dialekty

		sg.						pl.								
<i>klasický jazyk</i>	Safédórón <i>Vachijó-Darvóz</i>	Qal'a-ji Chumb	Umarak, Zing	Jógéd	Dolní Vandž	Gišchun	Vachijó- Vandž	<i>klasický jazyk</i>	Safédórón <i>Vachijó-Darvóz</i>	Qal'a-ji Chumb	Umarak, Zing	Jógéd	Dolní Vandž	Gišchun	Vachijó-Vandž	
1	روم همی	<i>ramē</i>	<i>ramē</i>	<i>ramē</i>	<i>rama</i>	<i>rama</i>	<i>ramē</i>	روم همی	<i>ravēmē</i>	<i>rēmē</i>	<i>rēmē</i>	<i>rēmē</i>	<i>ravimim</i>	<i>ravēmēm</i>	<i>ravamēm</i>	
	گویم همی	<i>gumē</i>		<i>gumē</i>		<i>gumē</i> , <i>guma</i>	<i>gumē</i>	گویم همی	<i>guyimē</i>		<i>guyēmē</i>		<i>guvēmē</i>	<i>guyēmēm</i>	<i>guyēmēm</i>	
	خورم همی	<i>baxurmē</i>	<i>baxrimē</i>	<i>xāmē</i>		<i>baxumē</i> , <i>baxuma</i>		خورم همی	<i>baxarmē</i>	<i>baxrimi</i>			<i>baxramēm</i>			
	دانم همی	<i>dūmē</i>	<i>dūmē</i>	<i>dūmē</i>	<i>dūma</i>			دانم همی	<i>dūnimē</i>	<i>dūnimē</i>	<i>dūnimē</i>	<i>dūmē</i>				
	گیرم همی	<i>gimē</i>	<i>gimē</i>				<i>gima</i>	گیرم همی	<i>giremē</i>	<i>giremē</i>				<i>girēmēm</i>		
کنم همی					<i>kuma</i>		کنم همی						<i>kunimim</i>			
2	روی همی	<i>rami</i>	<i>rami</i>	<i>rami</i>	<i>rami</i>	<i>rami</i>	<i>rami</i>	روی همی	<i>ravēmē</i>	<i>rami</i>	<i>rami</i>	<i>rēmē</i>	<i>ravimi</i>	<i>rēmē</i>	<i>rēmē</i>	
	گوئی همی	<i>gami</i> , <i>gumi</i>		<i>gumi</i>		<i>gumi</i>	<i>gumi</i>	گوئی همی	<i>gimē</i> , <i>gumi</i>		<i>guyēmē</i>		<i>guvēmē</i>	<i>guvēmē</i>	<i>guyēmē</i>	
	خوری همی	<i>baxarmi</i>	<i>baxrimi</i>	<i>xāmi</i>		<i>baxumi</i>		خوری همی	<i>baxarmi</i>	<i>baxrimē</i>	<i>baxxāmi</i>		<i>baxrēmē</i>			
	دانی همی	<i>dūni</i>	<i>dūni</i>	<i>dūni</i>	<i>dūni</i>			دانی همی	<i>dūnimē</i>	<i>dūnimē</i>	<i>dūnēmē</i>	<i>dūmē</i>				
3	گیری همی	<i>gimi</i>	<i>gimi</i>				<i>gimi</i>	گیری همی	<i>giremē</i>	<i>giremē</i>				<i>girēmē</i>		
	کنی همی					<i>kumi</i>		کنی همی					<i>kunimē</i>			
	رود همی	<i>ravamē</i>	<i>ravamē</i>	<i>ravamē</i>	<i>ravama</i>	<i>ravama</i>	<i>ravamē</i>	رود همی	<i>ravamēn</i>	<i>ravamēn</i>	<i>ravamēn</i>	<i>ravaman(d)</i>	<i>ravamēn</i>	<i>ravaman</i>		
	گوید همی	<i>g(uy)amē</i>		<i>guyamē</i>		<i>guvama</i>	<i>g(uv)ama</i>	گوید همی	<i>gamēnd</i>		<i>guyamēn</i>		<i>guvaman</i>	<i>gaman</i>	<i>guyēmēm</i> , <i>(guyaman)</i>	
3	خورد همی	<i>baxaramē</i>	<i>baxaramē</i>	<i>baxaramē</i>		<i>baxramē</i> , <i>baxrama</i>		خورد همی	<i>baxramin(d)</i>	<i>baxramēn</i>	<i>baxramēn</i>		<i>baxramēn</i>			
	داند همی	<i>dūnamē</i>	<i>dūnamē</i>	<i>dūnamē</i>	<i>bədūnama</i>			داند همی	<i>dūnamēn(d)</i>	<i>dūnamēn</i>	<i>dūnamēn</i>	<i>dūnaman(d)</i>				
	گیرد همی	<i>giramē</i>	<i>giramē</i>				<i>girama</i>	گیرد همی	<i>giramēn(d)</i>	<i>giramēn</i>				<i>giraman(d)</i>		
	کند همی							کند همی					<i>kunamēn</i> , <i>kunaman</i>			

text 8a – Kévrón

1. čand sol peš az in az sarhadi Pomír ay panj atrof panj daryočá jorí mešavá.
2. dar hamin vaqt yak aždahór paydó mešavá. Aždahór bo óbi Panj har du pešopéš girák megirand.
3. bad har díyi inhó bo kuhóvu dašthóvu sangóvu, jangalhóvu daráho ba tarafi Tirmíz médavand.
4. šart amin bud ki aždahór méguft: agár man péši owi Pánja bəgirúm, hamáyi odamóyi dunyóro méxrəm.
5. ówa méxrəm.
6. dar gušáyi dašti Vadróx murčíyi ba aždahó vo xurdá úro ba mehmoní jaht kard.
7. dar in vaxt ravón šudan, dar nísmi ra ūmaán ki murčák aždahórro guft ki: e, doxundáyi aždahór, bəšín da čóyit kəném.
8. aždahór óbi Pánjro guft ki: to čoyxuráni ména námeravi va murčá ba čoykuní sar kard.

text 8a – Kévrón

9. dar yak šóxi harhár čoyjúša kášél kárdu, ay tagáš alób mond va xúdaš dar xonáyi xud vajó ši.
10. aždahór mánhi jušidáni čoy bi, ámmo murčá úro firéb kardá bud, daráki čoyjušidán naši.
11. aždahor xesta nurčúkro náyoft va davidá ba péši óbi Panj raftá did, ki óbi Panj bóraftast va xédəša az bolóyi kuh parfófta porá kard.
12. agár az Rizvay biyoyi, suratəš diyoray.

text 8b – Ghumajak

1. yak borá amún sári kúa, ba durbín nigáh karém, naxčir nádiem, pountá xambiém, čor naxčir diém;
2. hárčan karém ki tirdozí nátūnistem;
3. xéle istoém ki ūnhó xou būrán, bād péšūn raftém, girextán, dar ku parín;
4. ay dúmaš sag karím, sag daryóu nakár, bād mo gaštím ba xūnó ūmaím.

text 8c – Mdécharv

1. yak baytála qəryəzó duzdiyán, burán, baytáli Mdəxárv, Kaşolayax guzaştán;
2. baytál yak sol mūntás dar onǰó;
3. aybá ki yalá šidás, baytál bist asp ovarást, baytál peš-peš, ūnó ay qafó;
4. sahár ki xestán dar Mdəxárv, yak zamín púri asp;
5. mardumó har kadūm bay xəđ giríft;
6. hamá zamína guftán: zámīni Galabanič.

dialekty afghánského Darwázu a Tangšéwu

- ▶ prakticky shodné s dialektu tádžického Darwózu
  - ▶ vokalismus (tádžický zápis vs. hodnoty IPA): *a* [a], *ə* [ə], *ē* [e], *i* [ɪ], *ī* [i], *ō* [ɔ], *ŭ* [o], *u* [u], *ū* [y]
  - ▶ historický rozdíl v kvantitě vokálů nahrazen kvalitativní oposicí (podobně jako v hovorové darijštině)
  - ▶ krátké *i* na absolutním konci slova [e]
  - ▶ přechod *ōN* > *ūN* pouze výjimečně, typicky ve tvarech odvozených od ukazovacího zájmena *ōn* (*ōnhō*, *ōňō*, *hamōn*...)
  - ▶ v konsonantismu chybí *v* > *w*
- ▶ dialekt se *tangšēwī* fakticky neliší od *darwōzī*, označuje variantu darwázštiny používanou v dolině Tangšéw v afghánském Šeghnánu

dialekty afghánského Darwázu a Tangšéwu

► předložky

- *az, ba, da(r)*

záložky

=*a* ~ =*ra* ~ =*rō*

► zájmena

- *mun, ma(n)*
tů
ĩ
ũ

mō
šumō
?
ūnō

-am   ?
?   ?
-aš, -əš   ?
-aš, -əš   ?

► slovesa   I.:

- -am, -um   -ēm
-i   ?
-a   -an

spona:

-am, -um   ?
-ay   ?
-as(t)   ?

- v konjunktivu a imperativu částice *bi-/bə-/bē- (bu-)*, používá se však i v indikativu k vyjádření jednočetnosti nebo zakončení děje

text 8d – Džumardž-e Bálá

► da 'ræ 'taŋge 'rɔrəmə

I walk a narrow road

da 'ræ bo'ryk 'tʃɔkəmə

I go a tight way

dar in tʃə'nin talx ɔwa'ra

What do I do on this bitter road?

aq'lɔ: fa'ra aj 'kɔkəmə

Where do I get strength from?

u'ma a'rab 'kɔhe a'dʒam

I get stuck everywhere I walk.

zarɔ'wa gaf'ta dəl zə'ɣam

Everywhere I go with a heart is bitter.

dar in tʃə'nin talx ɔwla'ra

How did I get on this bitter road?

aq'lɔ: fa'ra aj 'kɔkəmə

Where do I get strength from?